

'Groot-Geraardsbergen' 1943, of de stille eenmaking van de genaaste gebieden

Dirck SURDIACOURT

De eerste fusie van 1971 is zeker geen nieuw gegeven. Al in de Tweede Wereldoorlog is er onder impuls van de Geraardsbergse VNV-burgemeester Alfons Van Liefveringhe een principiële akkoord gesloten in het schepencollege. De schepenen Jules Bauwens, Felix Baisier en burgemeester Van Liefveringhe drukken de wens uit om de oprichting van Groot-Geraardsbergen tot stand te brengen. Het plan is om Onkerzele, Overboelare, Nederboelare en Goeferdinge te verenigen in een Groot-Geraardsbergen met de stad als centrumgemeente.

De oprichting van grootstedelijke agglomeraties tijdens de Tweede Wereldoorlog

Nico Wouters behandelt in zijn publicaties *Oorlogsburgemeesters 40/44* en *De Führerstaat*, onder andere de vorming van grootstedelijke gebieden onder de Tweede Wereldoorlog. In zijn analyse stelt hij dat al vrij vroeg na de capitulatie, onder impuls van de bezetter, wordt gestreefd naar een centrale aansturing van de gemeenten. Hiervoor is een hervorming van de lokale besturen uiteraard noodzakelijk.

De idee om gemeenten samen te voegen en centraal aan te sturen is niet nieuw. Volgens Wouters' onderzoek wordt na 1918 in vele grote steden al een informele centralisatie tussen de randgemeenten en hun kernstad georganiseerd. In 1921 dient de Brusselse burgemeester Adolf Max bij de Kamer een wetsvoorstel in om voor Brussel en de agglomeratie een metropolitisch district op te richten. Zijn voorstel wordt door de overgrote meerderheid verworpen.

In Antwerpen is het de socialistische burgemeester Kamiel Huysmans

die het belang van de fusie van de verstedelijkte randgemeenten met de stad promoot. Het samenvoegen van de Antwerpse randgemeenten lijkt een relevante stedelijke ontwikkeling voor de stad Antwerpen.

De vorming van Groot-Antwerpen is in 1936 zo ver geaccepteerd dat de gouverneur van Antwerpen, baron Georges Holvoet ⁽¹⁾, wordt aangesteld tot koninklijk commissaris, met de opdracht bij de regering een verslag in te dienen over de vraagstukken van grote agglomeraties.

Midden 1937 presenteert Holvoet zijn rapport "De groote stedelijke agglomeraties" ⁽²⁾. Kamiel Huysmans reageert ontstemd. De besluiten van dit rapport gaan niet ver genoeg en beperken zich tot de oprichting van metropolitische districten met een intercommunale raad, samengesteld uit delegaties die door de gemeenteraden worden verkozen. Van een werkelijke fusie is dus helemaal nog geen sprake omdat de gemeenten autonoom blijven voortbestaan. Het dossier en de voorstellen belanden in het archief tot ze in 1940 weer worden bovengehaald onder de Duitse bezetting.

De aanstelling van Stadkommissar Dr. Walter Delius in Antwerpen

Bij het Antwerps stadsbestuur wordt in 1940 Dr. Walter Delius als Stadkommissar aangesteld. In juni van dat jaar komt de zaak van een metropolitisch Antwerpen opnieuw op het voorplan. Als burgemeester van het Duitse Wesermünde heeft hij in 1939 de stedelijke fusie met Bremerhaven gerealiseerd. Op basis van zijn ervaring en in het perspectief van vooral de Duitse economische belangen publiceert hij zijn studie *Grosz Antwerpen, ein Eingemeindung- und Stadbauproblem* waarin hij pleit voor de oprichting van Groot-Antwerpen ⁽³⁾, gevormd door Antwerpen en de verstedelijkte randgemeenten. De toenmalige katholieke burgemeester Leo Delwaide is een belangrijk voorstander. Er worden stappen ondernomen bij het departement van Binnenlandse Zaken waar het oude dossier van baron Holvoet opnieuw wordt opgediept. De Bestendige Deputatie van de Provincie Antwerpen en de betrokken gemeenten worden geraadpleegd. Over het algemeen zijn de meeste adviezen gunstig en eind december 1940 stelt het

⁽¹⁾ Georges Joseph Lamoral Marie Ghislain Baron Holvoet (1874 - 1967), Belgisch politicus.

⁽²⁾ C. BRACKE, *Gent, De eenmaking der agglomeratie*, Gent, 1942. Bracke is kabinetshoofd van Dr. H.J. Elias.

⁽³⁾ W. DELIUS [Dr.], SCHÜRMANN, *Gross-Antwerpen: ein Eingemeindungs- und Stadtbauproblem*, Brüssel, 1940.

schepencollege van Antwerpen aan de gemeenteraad de vraag of een Groot-Antwerpen gewenst is. Het antwoord van de raadsleden is unaniem en bevestigt de wens.

Delius' plan, hoewel actief gesteund door het Antwerps college, stuit op weerstand van de administratieve overheid. Secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken Jean François Vossen is helemaal niet te spreken over dit fusieplan dat volgens hem illegaal is. Ook de Duitse *Militärverwaltung* (het Militair Bestuur) (MV) te Brussel is terughoudend. Alexander von Falkenhausen ⁽⁴⁾, *Militärbefehlshaber* en *Militärverwaltungschef* Eggert Reeder ⁽⁵⁾, chef van de staf voor burgerzaken, vrezen dat de oprichting van grote agglomeraties op algemeen verzet zal stuiten. Men bereikt niet onmiddellijk een consensus, zeker omdat elke medewerking van Vossen ontbreekt en de Duitse overheid steeds op de achtergrond blijft bij het doorvoeren van nieuwe plannen. De samenwerking tussen Vossen en de *Militärverwaltung* is alles behalve optimaal. In februari 1941 wordt Vossen ontslagen omwille van zijn verzet tegen de Duitse plannen voor de (radicale) hervorming van het lokale bestuursapparaat. Zijn hardnekkige weigering om VNV-volksvertegenwoordiger Hendrik Elias tot burgemeester van Gent te benoemen is de spreekwoordelijke druppel.

Begin april neemt volksvertegenwoordiger Gerard Romsée (VNV)

Vossens plaats in als secretaris-generaal van Binnenlandse Zaken. Romsée laat binnen zijn kabinet, directeur-generaal Mathieu Croonenberghs een studierapport voorbereiden dat op 30 juni 1941 klaar is en waarin hij bewust en uitdrukkelijk pleit voor de eenmaking van grote steden.

In juli 1941 ontvangt Romsée een delegatie van het Vlaams Economisch Verbond (VEV), vergezeld van vertegenwoordigers van de Kamer van Koophandel en van de Antwerpse zakenwereld. Zij dringen aan op de verwezenlijking van Groot-Antwerpen. Dr. Delius ⁽⁶⁾ van zijn kant overtuigt het Duitse MV zijn verzet te laten varen.

Op 1 september 1941 wordt het *Rijkscommissariaat voor de Grote Agglomeraties* opgericht. Dit commissariaat wordt belast met de voorbereiding en de redactie van de besluiten en beslissingen die betrekking hebben op de administratieve eenheid van de agglomeraties Antwerpen, Brussel, Gent, Charleroi en Luik. Op 17 oktober 1941 wordt Hendrik Borginon, vooraanstaand VNV-er ⁽⁷⁾, benoemd tot rijkscommissaris van dit commissariaat. Groot-Antwerpen wordt op 15 september 1941 ⁽⁸⁾ bij besluit van de secretarissen-generaal opgericht. Na de oorlog, in 1944 vindt er een defusie van Groot-Antwerpen plaats waarbij de oorspronkelijke fusie van gemeenten ongedaan wordt gemaakt ⁽⁹⁾.

Na Antwerpen komen op 15 mei

1942 Groot-Gent, op 20 juni 1942 Groot-La Louvière en op 15 juli 1942 Groot-Charleroi tot stand.

In het comité van de secretarissen-generaal ontstaan er spanningen, wanneer met de oprichting van Groot-Brussel wordt gestart. Gérard Romsée verdedigt de plannen voor een Groot-Brussel want Brussel moet een waardige hoofdstad zijn van een tweetalig land waarin beide culturen worden geëerbiedigd. Volgens Romsée kan alleen een nieuw bestuur aan die toestand een einde maken. Hiermee herhaalt hij de argumenten die de Vlamingen al vóór de oorlog verkondigen. De Brusselse autoriteiten houden er een andere mening op na en weigeren elke medewerking aan Groot-Brussel dat, ondanks hun tegenkantingen, op 24 september 1942 een feit wordt.

Op 10 oktober 1942 wordt Groot-Brugge gevormd, enkele weken later gevolgd door Groot-Luik (1 november 1942) ⁽¹⁰⁾. Met uitzondering van Antwerpen komen alle andere grootstedelijke agglomeraties tot stand onder het bestuur van een collaborerend college van burgemeester en schepenen ⁽¹¹⁾. De argumentatie is eenvoudig: het enige doel van de eenmaking is de zorg van 'goed bestuur' in het 'algemeen belang'.

Het Duitse bestuur behandelt de stedelijke agglomeraties als één geheel en positioneert de burgemeesters van grote agglomeraties als centrale

⁽⁴⁾ Von Falkenhausen (1878-1966) wordt op 1 juni 1940 militair bevelhebber voor België en Noord-Frankrijk. Hij heeft vier jaar lang het opperbevel van het militair bestuur in handen tot 8 juli 1944. Eind 1944 komt von Falkenhausen zelf in een Duits concentratiekamp terecht.

⁽⁵⁾ SS-Brigadeführer Eggert (1894-1959) is onder generaal Alexander von Falkenhausen verantwoordelijk voor het uitstippelen en toepassen van de politieke beslissingen van de bezettingsadministratie.

⁽⁶⁾ Dr. Walter Delius is *Stadtkommissar-Verwaltungschef* van Antwerpen in 1940 en 1941. SOMA, AB 2011 - CA DIG 37, W. Delius, *Als Deutscher Stadtkommissar in Antwerpen, 1940/1941*, s.l., 02/07/1942.

⁽⁷⁾ <http://users.pandora.be/frankie.schram/tijd/bio/borginon.html>. Tijdens de Tweede Wereldoorlog wijst Borginon de onvoorwaardelijke collaboratie van het VNV af, maar aanvaardt toch zijn benoeming tot rijkscommissaris voor de Grote Agglomeraties. In oktober 1942 neemt hij definitief ontslag uit het VNV.

⁽⁸⁾ Datum verschijning in het *Staatsblad*.

⁽⁹⁾ http://www.strecker.be/2004/kroniek/kroniek-a_008.htm, oktober 2006.

⁽¹⁰⁾ N. Wouters, *De Führerstaat. Overheid en collaboratie in België (1940-1944)*, Tielt, 2006, p. 119.

⁽¹¹⁾ *Ibidem*, p. 120.

aanspreekpunten. In officiële nota's worden deze *Oberbürgermeisters* verantwoordelijk gesteld voor de verspreiding en de naleving van de Duitse instructies en verordeningen. Een gewenst gevolg van de bestuurlijke centralisatie is dat ook de lokale politiediensten worden samengevoegd wat voor de bezetter voordelen biedt bij ordehandhaving. Politiek gezien komen zo via de vorming van Groot-Geraardsbergen in één keer vijf gemeenten onder de lokale macht van het collaborerende VNV.

De vorming van een Groot-Geraardsbergen, een eerste poging in 1796

Het is misschien verrassend maar het eerste initiatief om gemeenten te laten fusioneren dateert al uit de tijd van de Franse bezetting⁽¹²⁾. Omstreeks februari 1795 wordt het duidelijk dat België door Frankrijk niet meer als veroverd gebied wordt beschouwd maar als een deel van Frankrijk. De annexatie vindt in oktober van dat jaar plaats. Er worden departementale en municipale besturen gevormd. Bij besluit van 31 augustus 1795 (14 fructidor jaar III) worden alle kleinere bestuurseenheden verplicht om samen te smelten tot *municipalités* (ook *municipalité de canton* genoemd en niet te verwarren met onze huidige kantons). De *municipalité* wordt de nieuwe bestuurseenheid. Zo telt Brabant nauwelijks nog vier steden die zelfstandig blijven (Brussel, Leuven, Diest en Tienen) en 34 *municipalités* die het resultaat zijn van fusies van kleine stedelijke

centra (zoals Halle, Vilvoorde, enz.) en dorpen. De *municipalité* valt ongeveer samen met het (eveneens nieuwe) gerechtelijk kanton. De *municipalité* Geraardsbergen wordt op 11 nivôse van het jaar IV (1 januari 1796) opgericht. Het nieuwe Geraardsbergen omvat naast Geraardsbergen: "Overboulaer, Sarladinghen, Goefferdinche, Nederboulaere, Deftinghe, Schendelbeke, Iedeghem, Grimminghe, Onkerzele, Waerbeke, Santbergen, Moerbeke, Viane, Nieuwenhove et leurs dépendances". De *municipalité* Geraardsbergen (1796) heeft echter niet lang bestaan want de tijdsgeest is niet rijp gebleken voor een dergelijke schaalvergroterende ingreep. Tijdens het Consulaat (1799-1804) onder de Eerste Republiek (1792-1804)) worden de administratieve kantons in het jaar VIII (1799-1800) dan ook opgeheven, en worden de zogenaamde "deelgemeenten" opnieuw autonome entiteiten. Hierdoor krijgen ze hun gemeentelijke bevoegdheden terug.

Groot-Geraardsbergen, een tweede poging in het voorjaar van 1943

Na de vorming van de grootstedelijke gebieden wordt in mei 1942 de opdracht van het *Rijkscommissariaat voor Grote Agglomeraties* uitgebreid tot andere, ook kleinere, agglomeraties. Wouters schrijft hierover: "Borginon had in 1942 tal van nieuwe grootstedelijke agglomeraties in de pijpleiding zitten. Er bestonden vergevorderde plannen voor de eenmaking van tientallen kleinere

steden, die zo onder het bestuur van het VNV en Rex zouden komen"⁽¹³⁾. Marc van Trimpont verwijst als eerste, in zijn bijdrage *Losse terugblikken op Geraardsbergen tijdens de ongeluksjaren 1940-1945*, naar de vorming van Groot-Geraardsbergen onder de Tweede Wereldoorlog⁽¹⁴⁾. Onze bijdrage is gebaseerd op dezelfde bron, namelijk het verslag van de zitting van het college van burgemeester en schepenen van 16 februari 1943.

Al in de eerste regel van het verslag van het schepencollege wordt verwezen naar een besluit van 28 mei 1942. Wellicht sluit dit aan bij de uitbreiding van de opdracht van het Commissariaat. We hebben dit besluit niet teruggevonden maar de verwijzing doet vermoeden dat de voorgestelde eenmaking van Geraardsbergen en de 'genaaste gebieden' voorkomt op de lijst van de kleinere steden die in aanmerking kunnen komen. Deze redenering is echter niet sluitend. De formulering van de beslissing van het college, waarin enkel sprake is van een "wensch", kan ook inhouden dat de verwijzing enkel geldt als een referentie naar een wettelijk kader ten einde een fusie-operatie te bekomen voor een stad waarvoor die eenmaking (nog) niet is gedefinieerd.

In het voorjaar van 1943 behandelt het collaborerende Geraardsbergse schepencollege de (mogelijke) oprichting van een Groot-Geraardsbergen⁽¹⁵⁾. Rond de tafel zitten VNV-burgemeester A. Van Liefferinge⁽¹⁶⁾, schepenen J. Bauwens (BSP)⁽¹⁷⁾ en commissaris-schepenen

⁽¹²⁾ M. VAN TRIMPONT, *Geraardsbergen in de Franse periode, 1794-1814. Eerste blauwdruk voor 'Groot-Geraardsbergen'?*, in *De Heemschutter*, 1996, nr. 144, p. 16-18. – Zie ook M. VAN TRIMPONT, *150 jaar gerecht in het kanton Geraardsbergen (1795-1945)*, Geraardsbergen, 2002, p. 3, 4.

⁽¹³⁾ *Ibidem*, p. 122.

⁽¹⁴⁾ M. VAN TRIMPONT, *Losse terugblikken op Geraardsbergen tijdens de ongeluksjaren 1940-1945. Een bijdrage tot de geschiedenis van Geraardsbergen in de 2de wereldoorlog*, *Gerardimontium*, Extra Editie: 3 september 2004, p. 18.

⁽¹⁵⁾ SAGer, *Schepencollege 1941-1949, Register der Beraadslagingen, 1-7-41 tot 23-11-49*, zitting van 16 februari 1943, p. 135-139.

⁽¹⁶⁾ M. VAN TRIMPONT, *Losse terugblikken op Geraardsbergen ...*, p. 15.

⁽¹⁷⁾ Eerste schepenen Jules Bauwens is bediende en woont in de Pachterstraat nr. 33. Zijn mandaat eindigt op 31 december 1944.

F. Baisier (VNV-lid) ⁽¹⁸⁾, alsook de secretaris A. Ramaut.

Het voltallige schepencollege beslist bij stemming, twee ⁽¹⁹⁾ tegen één ⁽²⁰⁾, de "wensch uit te drukken de stedelijke agglomeratie Geeraardsbergen tot stand te brengen en afschrijven van deze beslissing over te maken aan de Hoogere Overheid ten einde de onmiddellijke verwezenlijking er van bij besluit door te voeren".

Beweegredenen voor de samenstelling van het nieuwe grondgebied

De beweegredenen die pleiten voor de oprichting van Groot-Geraardsbergen zijn als volgt samen te vatten: de politie wordt onder één gezag geplaatst en kan zo in het ganse gebied van de nieuwe agglomeratie optreden; de samenvoeging van de regieën van water, gas en elektriciteit zorgt ervoor dat alle inwoners dezelfde voordelen genieten. Het aanbod van nutsvoorzieningen ligt omwille van de bewoningsconcentratie hoger in Geraardsbergen dan in de randgemeenten. Een bestuurlijke en geografische eenmaking houdt per definitie een uitbreiding van deze diensten in, in het voordeel van de inwoners van de randgebieden. De spreiding van de nutsvoorzieningen met vooral elektriciteit- en drinkwaterdistributie neemt een belangrijke plaats in. Er komt ook eenheid in de organisatie van de brandweerdiensten en op het vlak van onderwijs. De financiële middelen uit belastingen komen in één kas en kunnen gerichter aangewend worden voor de ganse bevolking. Ten slotte, een belangrijk gegeven tijdens de bezetting, de

A. Van Liefvering, burgemeester van Geraardsbergen in 1943.

eenmaking garandeert een betere verdeling van de levensmiddelen onder de bevolking van de agglomeratie. Dit speelt vooral op het vlak van de verschillende rantsoeneringsdiensten.

De vorming van Groot-Geraardsbergen in ruimtelijke zin gebeurt op basis van de samenvoeging van 'de genaaste gebieden': "[...] het gansche grondgebied der gemeenten Nederboelare, Goefferdinge en Overboelare – met uitzondering van deze laatste gemeente, van het gehucht Schillebeke, gelegen over de spoorlijn Geeraardsbergen-Edingen, dat bij Moerbeke zal gevoegd worden – zoomede een gedeelte van de gemeente Onkerzele.

Tevens zou van de gelegenheid gebruik worden gemaakt om twee stukjes grond, het eene gelegen ten oosten van den steenweg Geeraardsbergen-Oudenaarde,

bij de gemeente Deftinge te voegen, het tweede gelegen ten westen van voornoemde steenweg van de gemeente Deftinge af te nemen en te voegen bij Groot-Geraardsbergen" ⁽²¹⁾. Dit laatste gebeurt onder de vorm van een ruil.

De eenmaking wordt dus gedefinieerd als het samenvoegen van verscheidene aangrenzende gemeenten (de zogeheten randgemeenten) of gedeelten van gemeenten, die een onderlinge wisselwerking of afhankelijkheid hebben op grond van sociale, economische en culturele overwegingen. De vraag is natuurlijk: "Waarom stoot men 72 % van de oppervlakte van Onkerzele af en ontdoet men zich van het gehucht Schillebeke?" Hoewel we geen bewijs hiervoor kunnen geven menen we dat het stadsbestuur het hoofdzakelijk landelijke gebied dat dienst doet als agrarische productieruimte niet ambieert. Het oorlogsschepencollege legt immers uitsluitend de nadruk op het wonen en werken ter ondersteuning van de lokale nijverheden. Volgens hen sluit dit beter aan bij de economische doelstellingen van de stad.

Motieven voor de oprichting van Groot-Geraardsbergen

In de motivering verwijst het college naar de inrichting van andere stedelijke agglomeraties als: Groot-Antwerpen, Groot-Gent, Groot-Brussel, Groot-Charleroi enz... De structuur en de inhoud van het besluit verwijzen naar de basisteksten over de vorming van andere grootstedelijke agglomeraties. Het kan niet anders dat er een dossier heeft bestaan met minimaal de

⁽¹⁸⁾ Vijftigjarig Jubilé der Kroning van het Miraculeus Beeld van O.L. Vr. van den Oudenberg, 1887-1937, programmaboekje, p. 20 en 26. Baisier baat op de hoek van de Grotestraat nr. 83 met de Collegestraat een winkel uit van gist en margarine voor bakkers en voortverkopers en onder de naam "Lederhandel F. Baisier" en "Benodigdheden voor de Schoenmakerij".

⁽¹⁹⁾ Van Liefvering en Baisier zijn beiden lid van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV). De Geraardsbergse oorlogsburgemeesters Alfons Van Liefvering(h)e en Leo Van Nieuwenhove hebben bij de gemeenteraadsverkiezing van 1938 zich kandidaat gesteld op de lijst van de katholieke partij.

⁽²⁰⁾ Bauwens is socialist.

⁽²¹⁾ SAGer, Schepencollege 1941-1949, Register der Beraadslagingen, 1-7-41 tot 23-11-49, zitting van 16 februari 1943, p. 135-139.

Tabel: Voorstel tot fusie, februari 1943

Vorming Groot-Geraardsbergen, februari 1943	Oppervlakte in ha	Bevolkingsdichtheid /km²	Opmerking	Aantal Inwoners
Geraardsbergen	191	6.195	-	11.833
Goeferdinge	383	271	-	1.038
Overboelare	760	368	Het gehucht 'Schillebeke' is niet in mindering gebracht.	2.794
Onkerzele	233	258	De totale oppervlakte bedraagt: 831 ha	600
Nederboelare	216	489	-	1.050
De totale oppervlakte van het nieuwe grondgebied bedraagt 1.783 ha		999	Het totale aantal inwoners bedraagt 17.315	

richtlijnen om een aanvraag te formuleren en in te dienen. De tekst zelf is vrij stereotiep: “De beweegredenen welke de Colleges van Burgemeester en Schepenen er toe noopen door de voorgestelde naasting tot een organische eenheid te komen, vinden wij nagenoeg terug in de argumentatie, die heeft voorgezeten bij de inrichting der andere stedelijke agglomeraties [...]”⁽²²⁾. Vervolgens worden de voordelen vanuit verschillende hoeken bekeken: geografisch, stedenbouwkundig, economisch, financieel en sociaal. Verder wordt aandacht geschonken aan het aspect onderwijs en cultuur en tot slot de administratieve beweegredenen omwille van een ‘goed bestuur’.

Samenvoegen van de randgemeenten met Geraardsbergen als centrumgemeente

Geografisch vormt Geraardsbergen met de voorgestelde gemeenten en een deel van Onkerzele “zoogoed als één huizenblok”. Dit duidt erop dat de verstedelijking langs de belangrijkste uitvalswegen van de stad duidelijk merkbaar

is. Vooral Nederboelare vormt als randgemeente al heel lang een eenheid met Geraardsbergen. De 19de eeuwse stadsuitbreiding op het grondgebied van Nederboelare en Overboelare, buiten de historische grenzen, bestaat hoofdzakelijk uit huizenrijen en lucifersnijverheid ⁽²³⁾. Het besluit ligt dus voor de hand: “[...] om deze en nog veel meer redenen achten wij het gewenscht en zelfs noodzakelijk dat Groot-Geraardsbergen zoo spoedig mogelijk tot stand komt”. De oprichting van nijverheid langs de grote steenwegen naar Wallonië, Oudenaarde en Gent, onmiddellijk buiten de stadsgrenzen doet in belangrijke mate een bevolkingsaan groei ontstaan vanuit de omliggende gemeenten en dorpen. Deze migratie komt voort uit de beperkte bestaansmogelijkheden in het eigen dorp en de aantrekkingskracht van het vooroorlogse Geraardsbergen met zijn weverijen, brouwerijen, lucifersbedrijven en tabaksfabrieken waar werkgelegenheid en welvaart, goederen en diensten (scholen en hospitalen) ruim aanwezig zijn. De sociaal-economische invloed van de stad reikt dus verder dan de

historische stadsgrenzen.

Voordelen van de eenmaking op basis van stedenbouwkundige aspecten

Vanuit het stedenbouwkundig standpunt formuleert het schepencollege een ander argument dat pleit in het voordeel van de vorming van een Groot-Geraardsbergen. “Om een oplossing te kunnen geven aan het dringend probleem der krotwoningen [...] dienen in de toekomst huizenwijken aangelegd te worden op de gronden rond de Guilleminlaan. Bij gebrek aan bouwgronden in de stad [...], worden sedert eenige tijd, nieuwe gebouwen woonhuizen opgericht in de onmiddellijke nabijheid [...] en op de grondgebieden der gemeenten Overboelare, Nederboelare en Onkerzele.” De argumentatie is weinig onderbouwd en restrictief. De aanleg van de Guilleminlaan is het prestigeproject van Paul Guillemín. De gronden langs de laan zijn per definitie duur en zeker niet realistisch voor de bewoners van krotwoningen. Bovendien is de ruimtelijke beschikbaarheid van bijkomende woonuitbreidingszones

⁽²²⁾ SAGer, *Schepencollege 1941-1949, Register der Beraadslagingen, 1-7-41 tot 23-11-49*, zitting van 16 februari 1943, p. 135-139.
⁽²³⁾ S. GODFROID, D. SURDIACOURT, *Lucifersbedrijven te Geraardsbergen*, Geraardsbergen 1983.

hiermee niet afdoend ingevuld. Trouwens, in het kader van het sociale huisvestingsbeleid wordt de strijd tegen verkrotting en andere wantoestanden pas in 1948 aangepakt met o.a. de wet De Taye. Wat het schepencollege correct vaststelt is dat de nieuwbouw zich hoofdzakelijk ontwikkelt op de grensgebieden met de randgemeenten zoals hierboven al is toegelicht. Deze nieuwe bewoners betalen geen belasting aan de stad maar maken volop gebruik van haar diensten. De randgemeenten halen hierbij hun voordeel.

Het schepencollege lonkt naar de ontwikkeling van de nijverheid die zich buiten de stadsgrenzen heeft gevestigd

Uiteraard is het voor de stad heel moeilijk om binnen haar historische grenzen nog te groeien. Vooral in de 19de eeuw zijn de vrije bouwpercelen in de benedenstad ingenomen door onder andere de lucifernijverheid, brouwerijen, sigarenfabrieken enz.... Na de Eerste Wereldoorlog worden nieuwe fabrieken buiten de stadsgrenzen opgetrokken. De stad ontloopt hierdoor inkomsten uit belastingsgelden. Met een eenmaking echter zou Geraardsbergen over een niet te onderschatten en belangrijke inkomstenstroom beschikken. "Op het grondgebied der gemeenten Overboelare en Onkerzele, maar juist aan de grenzen der stad, worden langs dezen toegangsader loskaaien, stapelhuizen en nijverheidsinrichtingen opgebouwd. Zoo hebben al de

grote nijverheden hunne fabrieken opgericht aan de grenzen der stad: b.v. 'Lucifersfabriek Union Allumettièrre Overboelare, ongeveer 2000 arbeiders ⁽²⁴⁾; op 15 m van de stadsgrens de lucifersfabriek 'N.v. De Onafhankelijke Nationale', ongeveer 300 arbeiders - Onkerzele, op ongeveer 150 m van de stadsgrens; brouwerij Dendria - ongeveer 200 arbeiders - Onkerzele, op ongeveer 250 m van de stadsgrens; Kartonfabriek Fontaine, Goefferdingen, ongeveer 100 arbeiders op 500 m van de stadsgrens; meubelfabriek Clement ⁽²⁵⁾, Goefferdingen, ongeveer 150 arbeiders, op 50 m van de stadsgrens. Het laat ook geen twijfel over dat de verdere industriele expansie er van zelfsprekend op aangewezen is om Geeraardsbergen te ontvluchten" ⁽²⁶⁾. Dit laatste is een correcte vaststelling en terecht een zorg met betrekking tot de inkomstenstroom uit belastingen. Het oprichten van nijverheden buiten de stad houdt ook in dat een deel van de arbeiders zich buiten de stad gaat vestigen. Deze verschuiving probeert men door de eenmaking tegen te gaan, want wie naar de randgemeente verhuist blijft toch via de gemeentebelastingen bijdragen tot de stadskas.

Gebrek aan financiële middelen: een constante in de geschiedenis van Geraardsbergen

Geraardsbergen heeft doorheen haar geschiedenis altijd gebrek gehad aan financiële middelen. De oorlogsperiode is niet

anders. Het samenvoegen van de randgemeenten maar vooral de inkomstenstromen uit belastingen die men kan opleggen kunnen de financiële lasten die op de stad wegen verlichten. Of zoals men het in het besluit formuleert: "[...] zouden de financieele lasten, welke op de stad alleen wegen, rechtmatiger en op proportioneelen grondslag kunnen worden verdeeld. Het aanzienlijk bedrag der fiscale inkomsten die door de nijverheidsinstellingen worden afgedragen zullen niet meer terecht komen in de kas van de betrokken landelijke gemeenten om, als het ware, te dienen tot wording van een klein lichaam met waterhoofd, doch de geünificeerde grootstad zou er het tegengewicht in vinden voor het lenigen van de sociale, economische en andere nooden van al haar ingezetenen zonder onderscheid. Het feit staat vast. De in de randgemeenten gelegen fabrieken verschaffen werk aan de in de stad wonende werklieden: het stadsbestuur...moet dan uitsluitelijk voor zijn rekening nemen de daaraan verbonden maatschappelijke, culturele en financieele lasten: verwijzen wij enkel naar de woonhuizen der minbegoeden, door de stad opgericht; het verleen van steun aan de werklozen en behoeftigen; de geldelijke uitgaven voor culturele doeleinden enz. Het kan niet anders of de economische inschakeling der randgemeenten in de stedelijke agglomeratie moet gewis de verdeelende rechtvaardigheid en de financiële solidariteit

⁽²⁴⁾ <http://home.versateladsl.be/levenpie/belgfra.html>, oktober 2006. *L' Histoire de la production allume(t)tière belge*. Volgens de informatie op deze internet site is de Union Allumettièrre (U.A.) in 1944 in Overboelare gestart met 1.600 werknemers: "Un complexe industriel nouveau de la U.A. ouvre ses portes après la guère mondiale II à Grammont avec 1600 ouvriers". STROOBANT, M., ROBBER, D., *Tot de laatste lucifer, Geschiedenis van de lucifernijverheid in de Denderstreek*, p. 97 en volgende. De bouw van het nieuwe fabriekscomplex op Overboelare start in mei 1939. In 1941 is de productiehoele voor de fabricatie van harde vezelplaten af en in de zomer rolt de eerste vezelplaat van de band. De U.A. krijgt de toestemming van de Duitse overheid om de werkzaamheden verder te zetten.

⁽²⁵⁾ *Maison R. Clement-Vanden Haute* bestaat al van voor de oorlog en is gelegen aan de Astridlaan. Zoon Hubert Clement zet de "Manufacture de meubles en tous genres" na de oorlog verder.

⁽²⁶⁾ *SACGer, Schepencollege 1941-1949, Register der Beraadslagingen, 1-7-41 tot 23-11-49*, zitting van 16 februari 1943, p. 136.

onder al de leden van eenzelfde groote gemeenschap bewerkstelligen" (27). Het "klein lichaam met waterhoofd" slaat hier vooral op de inkomsten van Overboelare als gevolg van de gemeentebelastingen opgelegd aan de Union Allumettiëre die een compleet nieuwe fabriek bouwt op het grondgebied van Overboelare. De stad verliest hierdoor een belangrijk deel van de belastingsinkomsten. Het is dus niet verwonderlijk dat het schepencollege de samenvoeging van de randgemeenten promoot. De discussies over de Union Allumettiëre zorgen in de jaren 1960, tot de 1ste fusie in 1971 voor een jarenlange politieke polemiek.

Het grote voordeel voor de gemeenten: onderwijs, gezondheidszorg en beschikbaarheid van nutsvoorzieningen

In één van zijn toespraken in het kader van Groot-Antwerpen verklaart Kamiel Huysmans openlijk dat verscheidene aangrenzende gemeenten als parasieten leven op de rug van de stad, zonder enige financiële bijdrage te leveren aan de diensten die de stad levert. De ondertoon van deze gedachte vinden we ook terug in de besluitvorming van het schepencollege met betrekking tot de sociale voorzieningen die Geraardsbergen biedt op het vlak van onderwijs, de gezondheidszorg en cultuur. Er is een discrepantie tussen de stad en de randgemeenten. De stad wordt geconsumeerd door niet-stedelingen terwijl de stedelingen moeten betalen voor de investeringen. De vier Geraardsbergse randgemeenten profiteren dus van de dienstverlening van de stad, maar dragen hiertoe niets bij. Deze vaststelling is vanzelfsprekend niet nieuw maar wordt nu algemeen en explicieter geuit.

De samenvoeging van de gemeenten biedt ook een voordeel voor de inwoners van de gemeenten zelf. Als een soort tegenprestatie zullen zij "[...] zonder moeilijkheden, de diensten kunnen inroepen van het stedelijk hospitaal, de kliniek, van de geneeskundige inrichtingen en van de materniteit". We hebben geen zicht op de vooroorlogse werking van deze instellingen, maar indirecte bronnen geven aan dat dit nooit een probleem is geweest. Wat deze aanbieding dus inhoudt, weten we niet.

Ook onderwijs en cultuur wordt in het voordeelpakket opgenomen. Er wordt een opsomming gegeven van de verschillende scholen in de stad: "de beide colleges voor Middelbaar onderwijs hooger en graad Bisschoppelijk College en College Paters Jozefieten. Rijksmiddelbare jongens en meisjesscholen, de muziek en nijverheidsschool, de schildersschool en de vrije vakschool, door talrijke leerlingen en studenten uit dit 'omschrijvingsgebied', het jaar door, druk bezocht worden". Nederboelare heeft geen school, kerk of kerkhof. "De inwoners dezer gemeente leven sedert altijd mede met de inwoners onze stad". Nederboelare heeft geen geld, een klein inwonersaantal en haar afhankelijkheid van Geraardsbergen is vooral en in de eerste plaats een historisch gegeven. De eenmaking is voor deze gemeente een positieve zaak.

Op cultureel vlak pakt het schepencollege uit met de talrijke "tooneelverenigingen", "de talrijke uitingen van kunst en wetenschappelijken aard, de hoogstaande voordrachten, terwijl de viering van de openbare feestelijkheden, het bijwonen van bioscoopvoorstellingen en der sportmanifestaties... bijdraagt tot

de algemene invulling van vrije tijd".

Vooral vanuit VNV-standpunt is de centralisatie van gemeentelijk bestuur een belangrijk pluspunt voor het optimaliseren van de bestuursprocessen en de bestuurlijke schaalvergroting

Het plan om de administraties algemeen efficiënter te maken vinden we al terug voor de oorlog. De administratieve voordelen van een samenvoegen, vooral bij situaties "waarin de afhandeling van de menigvuldige aangelegenheden vlug van stapel dient te lopen" vormen een belangrijk element in de discussie. Tevens onderstreept het rapport het gangbare argument van 'goed bestuur'. Hoewel we ons afvragen in welke mate het toenmalig politiek benoemingsbeleid (dat geleid heeft tot een versnelde infiltratie van VNV-leden) de werking van het lokale beleid en dus het 'goed bestuur' niet negatief heeft beïnvloed. Zijn deze 'nieuwe ambtenaren' in staat om op korte termijn hun politieke collaboratie om te zetten in een vernieuwend en duurzaam bestuur? De oorlogsomstandigheden zijn immers niet optimaal om dit op een correcte manier te implementeren.

De reinigings- en ruimingsdienst komen aan bod in het kader van de openbare gezondheid. In de meeste gemeenten is de ophaling van vuil toevertrouwd aan een lokale voerman die over een eigen stortplaats beschikt. Een gedeelte van de bevolking verwerkt het vuil zelf in de eigen hovingen of verbrandt het. De gemeenten beschikken zelf over geen eigen materieel.

"In dezen gedachtengang wordt o.m. de mogelijkheid geboden de verbetering en de uitbreiding onder oogen te nemen van de stedelijke reinigings- en ruimingsdienst,

(27) *Ibidem*, p. 137.

van de bedeeeling van drinkbaar water, en de inschakeling van de gasverdeeling onder de ingezetenen der ingelijfde gemeenten. Het staat anderzijds buiten kijf dat de bediening door de stedelijke vrije brandweer, bij brandongeval, met meer lenigheid en daadwerkelijker zal kunnen geschieden". In de jaren 1960 dragen de gemeenten wel bij tot de kosten van de brandweerdienst van Geraardsbergen. ⁽²⁸⁾

"Het behoort eveneens de handhaving van de openbare orde op meer strenge basis te vestigen op het grondgebied van de toe te voegen gemeenten enerzijds zullen de desbetreffende reglementen en verordeningen worden omgewerkt en aangepast en aan den anderen kant, spreekt het vanzelf dat in een grootstad de politionele bedrijvigheid onafhankelijker en doelmatiger kan worden uitgevoerd." Geraardsbergen beschikt over een eigen politiekorps, terwijl in de randgemeenten een veldwachter instaat voor de goede orde. Bracke schrijft hierover: "In de oorlogsomstandigheden is het gemis aan eenheid zeer groot, de opdrachten zijn toegenomen, beteugelen van woeker- en sluikhandel, controle der bevoorradersvoorschriften [...] zedenverslapping [...]", dus de orde moet krachtadiger gehandhaafd worden. De oorlog veroorzaakt een toename van politieopdrachten, vooral gericht op ordehandhaving en bewakingsopdrachten, waardoor een uitbreiding van het korps noodzakelijk wordt en het is de plicht van de randgemeenten om hierin bij te dragen. De grenzen zijn echter beperkend in de uitvoering van de politieopdrachten omdat het

Geraardsbergs stadsbestuur slechts jurisdictie heeft over zijn eigen grondgebied. Het samenvoegen van de randgemeenten brengt automatisch een verruiming met zich mee.

Toch is dit niet nieuw. Omwille van mogelijke besparingen is het samenvoegen van plattelandspolitiediensten al voor het uitbreken van de oorlog aan de orde. Zo is er op 15 april 1940 een vraag in die zin van de arrondissementscommissaris van Aalst om de politiedienst van Goferdinge en die van Overboelare samen te voegen. In de gemeenteraadszitting van 8 mei 1940 spreekt de gemeenteraad van Overboelare zich uit tegen een samenvoegen. Als reden vermeldt men dat Overboelare deel uitmaakt van een nijverheidsagglomeratie en dat het samenvoegen niet opportuun is ⁽²⁹⁾. De gemeente heeft wel het geld om een onafhankelijk en beperkt politiekorps in stand te houden.

In Onkerzele wordt een gelijkaardige vraag behandeld in de zitting van het schepencollege van 6 januari 1944. Deze keer is het de gouverneur van Oost-Vlaanderen die in zijn brief van 31 december 1943 voorstelt om de plattelandspolitie van Onkerzele en Grimminge samen te voegen. Het schepencollege onder voorzitterschap van de oorlogsburgemeester D. Bruylandt ziet dit niet zitten en doet een tegenvoorstel. Hierbij stelt het college dat het logischer is om de plattelandspolitie van Grimminge en Zandbergen samen te voegen. Waarom? De gemeente Zandbergen is 2/5 kleiner van oppervlakte en inwoners dan Onkerzele; in Zandbergen bestaat er al een afdeling van de rijkswacht, "dus beter geschikt dan wij, om in geval van diefte, overval moord of brand

de rijksdienaars op te bellen" en bovendien ligt de dorpskern van Zandbergen (1 km) dicht bij de dorpskern van Grimminge dan bij die van Onkerzele (4,5 km) ⁽³⁰⁾. Na de oorlog worden in sommige gemeenten hulpagenten aangesteld. Het duurt echter nog tot de 1ste fusie vooraleer de lokale veldwachters worden geïntegreerd in het politiekorps van de stad.

Het principiële akkoord van het Geraardsbergs schepencollege, een eenzijdige beslissing?

Het blijft natuurlijk gissen of er informele gesprekken over deze beslissing geweest zijn tussen het toenmalige stadsbestuur en de burgemeesters en schepenen van de randgemeenten.

Met een hoge mate van zekerheid kunnen we wel aannemen dat dit thema is besproken binnen de lokale VNV-leiding en dat van de zijde van de VNV-burgemeester Pieter De Fraine van Nederboelare en de VNV-burgemeester van Onkerzele Daniël Bruylandt wordt verwacht dat zij de eenmaking bijtreden. Dit geldt ook voor Overboelare waar oorlogsburgemeester E. Van Damme het voor het zeggen heeft. Voor Goferdinge kunnen we dit (nog) niet bevestigen.

Besluit

De plannen voor de oprichting van Groot-Geraardsbergen in het voorjaar van 1943 zijn dus geïnitieerd door het *Rijkscommissariaat voor Grote Agglomeraties* onder impuls van Romsée en met de lokale medewerking van het VNV én met de goedkeuring van de Duitse overheid.

Na het arrest van het Hof van

⁽²⁸⁾ *Privé-archief, Onkerzele, Gemeenteraad, advies: 40 fr. per inwoner, gemeenteraadszitting van 6 december 1969.*

⁽²⁹⁾ *SAGer, Register der besluiten en beraadslagingen van de Gemeenteraad, 14-9-1936 tot 21-11-1946, zitting van 8 mei 1940, p. 186.*

⁽³⁰⁾ *SAGer, Register der besluiten en beraadslagingen van de Gemeenteraad, 1-10-1928 tot 13-7-1945, zitting van 6 januari 1944 van het schepencollege, p. 337.*

Cassatie (1 februari 1943), dat het oprichtingsbesluit van Groot-Antwerpen als onwettelijk bestempelt, verliest de Duitse overheid én secretaris-generaal Romsée alle interesse in het verdere bestaansrecht van dit 'collaboratieproject' en worden de lopende dossiers gesloten. Dit arrest ondergraaft bovendien de wettelijke legitimiteit van de secretarissen-generaal waardoor de vorming van grootstedelijke agglomeraties per definitie een illegale constructie wordt. Het directe gevolg hiervan is dat de plannen voor alle lopende projecten, waaronder wellicht ook Geraardsbergen, worden stopgezet. De wens betreffende de vorming en de noodzaak van een Groot-Geraardsbergen blijft echter bestaan. Zo lezen we in Paul Guillemins (1864-1944) *Geeraardsbergen, De Stad op den Berg*: "Minister Van de Vijvere was het, die de ontwerpen van een Groot-Geeraardsbergen begreep en begunstigde (n.v.d.r. de Astridlaan ⁽³¹⁾ en de Paul Guilleminlaan ⁽³²⁾), zooals wij het heden kennen en zien, en het ons in de toekomst kunnen voorstellen" ⁽³³⁾.

Op 4 november 1960 dient de christelijk-liberale regering-

Eyskens-Lilar bij de kamer een wetsontwerp in, dat de titel draagt: 'Wetsontwerp op de economische expansie, de sociale vooruitgang en het financieel herstel'. Deze wet gaat de geschiedenis in als de *Eenheidswet* ⁽³⁴⁾. Hoofdstuk vier van deze wet is gewijd aan de territoriale organisatie van de gemeenten. Gemeenten 'mogen' worden samengevoegd indien er overwegingen van 'vooral' financiële aard zijn maar ook van geografische, taalkundige, economische, sociale of culturele aard rechtvaardigen de fusies ⁽³⁵⁾.

De gelijkenis met de uitgangspunten voor de vorming van grootstedelijke agglomeraties tijdens de Duitse bezetting is opvallend. Nu echter kadert de eenmaking in een nationale context en het is de Belgische overheid die de beslissing neemt om de werking van de gemeenten efficiënter en effectiever te maken.

Achteraf bekeken mag men stellen dat de beslissing van het oorlogsschepencollege (voorstel via het VNV-kanaal) om te kiezen voor de vorming van een Groot-Geraardsbergen correct is geweest ondanks dat ze genomen is de context van een zogenaamde politieke collaboratie.

Noot

Opnieuw doen we een oproep naar onze leden. Voor een vervolg op deze bijdrage zoeken we getuigenissen, pamfletten, krantenartikels enz. met betrekking tot de vorming van de eerste fusie in de periode 1961-1971.

Wie hieraan wil meewerken, neemt contact op met Dirck Surdiacourt, op het GSM-nummer 0475 72 88 27 of mailt naar dsurdiac@oce.be.

⁽³¹⁾ *Verloof voor 1941 nopens den Bestuurstoestand der provincie Oost-Vlaanderen in 1940, Gent 1941*, De aanleg van de Astridlaan start op 25 juli 1938. De voltooiing is voorzien voor mei 1940. Door het uitbreken van de oorlog worden de werken tijdelijk stilgelegd maar hervat in september. Eind december 1941 is de laan nagenoeg voltooid.

⁽³²⁾ *Ibidem*, In oktober 1940 wordt de herbouw van de brug over de Dender op de Guilleminlaan opgestart. De brug wordt voltooid in 1945.

⁽³³⁾ P. GUILLEMIN, *Geeraardsbergen, de Stad op den Berg 1068-1940*, Liège, 1945, p. 83.

⁽³⁴⁾ Het motief voor de eenheidswet ligt bij het patronaat dat van de regering eist dat de overheidsfinanciën zouden worden gesaneerd. De overheidsschuld draait tussen 1950 en 1957 rond de 10 miljard, maar stijgt in 1958 naar 22 miljard frank en bereikt in het voorjaar van 1960 al 15,5 miljard frank.

Op 13 januari wordt de *Eenheidswet* goedgekeurd door de Kamer en op 13 februari door de Senaat.

⁽³⁵⁾ C. BRACKE, (Ir), *Gent, De eenmaking der agglomeraties*, Gent, 1942, p. 17. Er is een grote overeenkomst tussen deze tekst en de tekst die Camiel Bracke in 1942 heeft gepubliceerd. Bracke is onder de oorlog kabinetshoofd van Hendrik Jozef Elias, burgemeester van Gent (periode 1940-42). Elias is de opvolger van Staf De Clercq als leider van het Vlaams Nationaal Verbond (VNV) (periode 1942-1944).